

DR. T. C. WINKLER.

TIBERIUS CORNELIS WINKLER,

DOOR

Mej. D. WINKLER en Dr. H. W. HEINSIUS.

(Met portret.)

Den 18^{en} Juli 1897 overleed te Haarlem een der corypheeën van de Nederlandsche natuurwetenschap in deze eeuw: Dr. T. C. WINKLER, ook den lezers van dit *Album*, als een zijner trouwste medewerkers, welbekend. Een levensschets van dezen merkwaardigen man zal hier zeker op haar plaats zijn.

TIBERIUS CORNELIS WINKLER werd den 28sten Mei 1822 te Leeuwarden geboren. Hij was de zoon van een eenvoudig koopman, en bezocht dan ook slechts tot zijn 12^e of 13^e jaar de lagere school. Toen deed zijn vader hem in de leer bij een graanhandelaar, maar daar hij als het ware instinctmatig gevoelde, dat zijn geest verder reikte, begon hij, geheel op eigen initiatief, zich op het Fransch toe te leggen. Voor het geld, bespaard van zijn kwartje weekgeld, kocht hij een Fransche spraakkunst en een dictionnaire, en leerde die taal bij een oom van moederszijde. Weldra was hij ver genoeg gevorderd om Fransche boeken te kunnen lezen en nu schafte hij zich leerboeken voor het Duitsch aan, welke taal hij, in vereeniging met een vriend, leerde. Daarna kwam het Engelsch aan de beurt en zoo geraakte hij, bijna geheel door eigen kracht, bekend met de drie moderne talen.

Op twee-en-twintigjarigen leeftijd trouwde hij en vestigde zich als koopman in zijn geboortestad, naar het schijnt zelf niet vermoedende, hoe ver hij het nog eenmaal in de wereld zou brengen. Na verloop van eenige jaren echter brak het tijdstip aan, waarop een algeheele verandering in zijn loopbaan zou plaats vinden. Een broeder zijner

echtgenoot, de thans nog levende chirurg KRAMER, te Leeuwarden, was destijds student in de medicijnen aan de Hoogeschool te Groningen. Natuurlijk kwamen de beide zwagers dikwijls met elkaar in aanraking, en het gevolg hiervan was, dat KRAMER hem overhaalde Latijn te gaan leeren. Die studie vlotte evenzeer als die der moderne talen, en nu kreeg WINKLER hoe langer hoe meer de behoefte om zich verder te ontwikkelen. Op aanraden van zijn zwager besloot hij eveneens chirurgijn te worden; daar die loopbaan hem zeer toelachte, deed hij zijn koopmanszaak aan kant en ging studeeren. Daar hij evenwel niet genoeg bemiddeld was om zijn studiën aan een Hoogeschool te kunnen bekostigen, ging hij op 28-jarigen leeftijd te Haarlem wonen, waar toen ter tijde een klinische school bestond. Hier werd door doctoren in de medicijnen onderwijs gegeven aan jongelieden, die zich wilden bekwamen voor genees-, heel- en verloskundige; deze konden daar ook een diploma als zoodanig verwerven. In 1850 vertrok hij dus met vrouw en vier kinderen naar Haarlem, en verkreeg daar reeds na twee jaren studie het genoemde diploma. Daarop vestigde hij zich te Nieuwediep om er de praktijk te gaan uitoefenen.

Hier nu greep een schijnbaar onbeduidend voorval plaats, dat evenwel van grooten invloed zou zijn op de richting van zijn verdere studie. »Nauwelijks een paar uur had ik mijn huis" — aldus verhaalt hij zelf — »aan de Binnenhaven aldaar (te Nieuwediep) betrokken, of zie, daar kwam mijn eerste patiënt: een visscherman met groote waterlaarzen, een oliejekker, een zuidwester op het hoofd. De man stampvoette van pijn in een vinger; de vingertop was gezwollen, warm en vertoonde een klein gestoken wondje. Op mijn vraag hoe hij daaraan kwam, zei hij dat hij een uur geleden gestoken was door een pieterman..... enz." Reeds den volgenden dag kreeg hij op nieuw een geval van pieterman-steek in behandeling en het wekte in de hoogste mate zijn belangstelling op, te weten of de pieterman werkelijk, zooals beweerd werd, een vergiftige visch was of niet. Een nauwkeurig onderzoek van de stekels der eerste rugvin leerde hem daaromtrent echter niets, en hij moest voorloopig de zaak laten rusten.¹

Na vier jaren verliet hij Nieuwediep weer, daar de opvoeding zijner kinderen hem hoogere eischen stelde dan waaraan in deze plaats

¹ Zie omtrent den tegenwoordigen stand dezer vraag het opstel van Dr. WINKLER in het *Album der Natuur* 1894, blz. 44 vlg.

voldaan kon worden, en vestigde zich te Haarlem, waar hij zich ook beter op zijn plaats gevoelde. Toevallig vond hij daar een woning schuins tegenover Teyler's stichting en werd nu weldra, om zijn groote weetgierigheid te bevredigen, een dagelijksch bezoeker van de fraaie verzamelingen en de rijke bibliotheek dier inrichting. Daar vond hij ook, wat hem in Nieuwediep ontbrak, de gelegenheid om de verschillende meeningen der schrijvers over den steek van den pieterman te leeren kennen en te vergelijken. Deze studie gaf aanleiding tot zijn eerste opstel in het *Album der Natuur* van 1857: »Iets over den Pieterman". Tevens was dit het begin van een lange reeks van werken op allerlei gebied van de natuurwetenschappen. Een nieuw licht was voor hem opgegaan, en met waren hartstocht legde hij zich vooral toe op de hem toen nog geheel onbekende wetenschappen der geologie en palaeontologie. Hij studeerde zoo ijverig en maakte een zoo goed gebruik van de hulpmiddelen in Teyler's stichting, dat de directeuren daarvan besloten, hem aan te stellen tot opvolger van prof. VAN BREDA, als conservator van het geologisch en palaeontologisch kabinet, toen deze in 1864 was afgetreden.

Intusschen oefende hij geregeld zijn praktijk uit als genees-, heelen en verloskundige. Des morgens om zes uur stond hij op en schreef of vertaalde allerlei werken; reeds twee uren later zag men hem zijne stadspatiënten bezoeken. 's Avonds zat hij in zijn geliefden familiekring en was weer druk aan den arbeid; en hoe ook zijn vijf kinderen om hem heen schertsten, muziek maakten of levendige gesprekken voerden, niets hinderde hem: steeds bracht hij met het grootste gemak zijn denkbeelden op het papier en behoefde het geschrevene nooit te veranderen. De meeste zijner oorspronkelijke werken zijn in het Fransch geschreven. Hij leerde zeer vlug talen, zoodat hij 13 talen las en verstond.

Sedert 1873 bekleedde hij te Haarlem onafgebroken de betrekking van gemeente-geneeskundige. Voorts was hij commissaris der stads-apotheek en voorzitter van het Algemeen Ziekenfonds. Maar altijd bleven de natuurwetenschappen zijn geliefkoosde studie.

In 1859 trad hij voor het eerst als vertaler op van een lijvig werk: *Het Water* van ROSSMAESSLER, daartoe aangezocht door den uitgever WEEVERINGH. Een jaar daarna vertaalde hij uit het Duitsch een werk in twee deelen: *De Aardbol* van VOLGER en leverde zijn eersten grooten, persoonlijken arbeid in den vorm van een boekwerk, getiteld: *De Geologie*.

In 1860 beantwoordde hij, in het Fransch, een prijsvraag, welke

was uitgeschreven door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen. Dit antwoord, getiteld: »Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire d'eau douce d'Oeningen'', was de vrucht zijner studiën in Teyler's Museum, en werd door de Maatschappij met goud bekroond en op haar kosten uitgegeven.

In Haarlem geraakte hij weldra in kennis met vele geleerde mannen, met wie hij dagelijks omging. Een zijner vrienden, voor wien hij de grootste vereering koesterde, was de geoloog prof. STARING, die op het Paviljoen in den Hout woonde en hem in alles voorlichtte. Ook dr. D. LUBACH te Kampen, die thans nog redacteur van dit *Album* is en destijds te Haarlem woonde, was een zijner beste vrienden; verder dr. EGELING, prof. PEKELHARING, thans te Delft, prof. VAN BREDA, dr. BLEEKER te 's-Gravenhage en vele andere uitstekende mannen, »*hommes supérieurs*'', zooals hij hen placht te noemen.

In 1864 was hij, om zijn eigen woorden te gebruiken, »op het glanspunt van zijn roem.'' De Groningsche Hoogeschool verleende hem toen namelijk den titel van Doctor in de Wis- en Natuurkunde *honoris causa*.

In 1878 hield hij te Parijs, in de zaal van het Trocadéro, bij gelegenheid van een congres van geologen, eene voordracht in het Fransch over »l'origine du zand-diluvium, du sable campinien, et des Dunes maritimes des Pays-Bas.''

Hierachter volgt, als Bijlage, een lange reeks van de door hem geschreven of vertaalde werken. De acht jaargangen (1867—74) van het tijdschrift *Kennis en Kunst* zijn, uitgezonderd een paar kleine opstellen, van zijne hand. De vele belangrijke monographiën van de versteeningen in Teylers Museum werden alle in het Fransch geschreven en opgenomen in de »Archives du Musée Teyler''. Aan die instelling wijdde hij zijn talenten gedurende een tijdvak van 39 jaren, onverpoosd en met groote liefde, zoodat hij een uitnemend conservator was.

Dat zijn naam als geleerde en schrijver algemeen bekend was, blijkt uit de vele benoeringen tot lid en eerlid van binnen- en buitenlandsche genootschappen en instellingen. Zoo was hij lid van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, van de Maatschappij van Letterkunde te Leiden, van de Geological Society te Londen (met wijlen BOSQUET, te Maastricht, de eenige Nederlander, wien die groote eer te beurt viel); verder lid van de Société belge de Géologie, de Paléontologie et d'Hydrologie, benevens van wetenschappe-

lijke lichamen te Leiden, Utrecht, Amsterdam, Rotterdam, Brussel, Mecklenburg, Emden, Dresden, Cordova, enz.

Buitendien vond hij ook nog den tijd om de plantenkunde te beoefenen, door de ouden de *scientia amabilis* genoemd: met twee zijner dochters stelde hij een herbarium samen, dat zij gedurende een tijdvak van 25 jaren met de meeste zorg onderhielden en aanvulden. Verscheidene door hen gevonden planten, die nieuw waren voor onze flora, zijn beschreven en afgebeeld in de »Flora Batava».

Vele buitenlandsche geleerden, die Haarlem bezochten, kwamen bij hem om persoonlijk kennis met hem te maken; daaronder waren o. a. de beroemde geoloog prof. MARSH uit Newhaven (Connecticut), HENRY WOODWARD uit Londen, prof. MALAISE uit Gembloux, prof. GOEPPERT uit Breslau, prof. LOVÉN uit Stockholm, de Rus KOWALEVSKY, de echtgenoot der geleerde SONJA KOWALEVSKY, wier naam in de laatste jaren op veler lippen heeft gezweefd en wier merkwaardige levensgeschiedenis is verteld geworden door hare Zweedsche vriendin, de schrijfster CHARLOTTE LEFFLER.

Niettegenstaande zijne vele studiën op allerlei gebied, was WINKLER volstrekt geen droog kamergeleerde: altijd was hij opgeruimd van aard, hield veel van een geestig en opgewekt gesprek en was altijd welgemoed, tevreden en gul. Hij was een liefdevol vader, vol toewijding voor zijn kinderen en steeds op hun geluk bedacht. Wat vooral zijn gezondheid in het laatste levensjaar knakte, was het hoogst smartelijke en langdurige ziekbed en de daarop volgende dood van eene zijner meest beminde dochters. Zijn krachten begaven hem langzamerhand; gedurende tien maanden moest hij, de werkzame man, aan zijn huis gebonden blijven, te zwak zelfs om de pen te hanteeren. Zijn geest bleef echter tot aan zijn laatste oogenblikken helder, en gelaten getroostte hij zich eindelijk zijn langdurige bedlegerigheid, steeds op zijn ziekbed omgeven van de nieuwst uitgekomen wetenschappelijke werken en tijdschriften."

Tot zoover schreef zijne dochter, thans in haars vaders plaats, waarnemend conservatrice aan Teyler's stichting. Wij voegen hier het volgende aan toe.

Uit deze korte schets zal de lezer zich eenigszins een denkbeeld kunnen vormen van het leven en werken van dezen merkwaardigen man. Hij besteedde dat leven geheel in dienst van de wetenschap; zijn arbeid zal nog in een verre toekomst van blijvende waarde zijn. Hij was een man van buitengewone beteekenis, een *self made man* in

den besten zin, die bewondering afdwong door zijn grooten eenvoud, zijn hartelijkheid en deelneming voor zijn vrienden en patiënten, zijn hulpvaardigheid voor zijn collega's. Door ijverige, nauwgezette studie verwierf hij zich een naam verre buiten de grenzen van zijn vaderland. Daarbij bleef hij de eenvoudige, waardige man, die zich nooit verhief op zijn uitgebreide kennis, maar zich onderscheidde door een groote mate van bescheidenheid. Over zijne verdiensten ten opzichte van DARWIN'S ontwikkelingsleer is reeds gesproken in den vorigen jaargang van dit *Album* (blz. 321).

Bij het nagaan van zijn arbeid treft ons, naast zijn groote kennis en de aangename wijze, waarop hij die weet mede te deelen, vooral ook zijn groote veelzijdigheid. Bijna elk gebied der natuurwetenschap werd door hem betreden, ofschoon geologie en palaeontologie steeds zijn lievelingsvakken bleven. Alleen daarom reeds zijn de hiervolgende lijsten zijner geschriften belangwekkend.

Zijn aandenken blijve in eere bij het nageslacht!

BIJLAGE A.

Lijst der boekwerken, geschreven of vertaald door Dr. T. C. WINKLER.

- 1858 Het water, van Rossmuessler, uit het Duitsch vertaald, uitg. Weeveringh, Haarlem; zeer lijvig boekdeel.
- 1859 In het noorden, van Dr. Hartwig, uit het Duitsch vertaald, 2 dln., uitg. van Druten en Bleeker, Sneek.
- 1859 De geologie, 2 dln., uitg. Sijthoff, Leiden.
- 1859 Blikken in het leven der natuur, uitg. Suringar, Leeuwarden.
- 1860 De aardbol, van Dr. Volger, uit het Duitsch vertaald, 2 dln., uitg. Sijthoff, Leiden.
- 1860 Visscherboekjes, van Heins, uit het Deensch vertaald, 5 afl., uitg. Sijthoff, Leiden.
- 1860 Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire d'eau douce d'Oeningen, uitg. Loosjes, Haarlem. Bekroonde verhandeling, door de Maatschappij van Wetenschappen.
- 1861 De dierenwereld, uitg. Sijthoff, Leiden.
- 1862 en '63 Natuurlijke geschiedenis van het dierenrijk; zoogdieren en vogels, 2 dln., uitg. van Druten en Bleeker, Sneek.
- 1862 Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire lithographique de Solenhofen, uitg. Loosjes.
- 1863 Korte natuurlijke historie der delfstoffen.
- " " " " planten, uitg. Erven Bohn, Haarlem.
- 1863 Dingen die niet iedereen weet, uitg. Erven Bohn, Haarlem.
- 1863 Catalogue systématique de la collection paléontologique du musée Teyler, 1re part., uitg. Loosjes, Haarlem.

- 1864 De geologische bewijzen voor de oudheid van het menschelijke geslacht, en aanmerkingen op de leer van het ontstaan der soorten door verandering, van Sir Charles Lyell, uit het Engelsch, uitg. Joh. Noman en Zoon, te Zalt-Bommel.
- 1864 Drie vragen op het gebied der geologie, van David Page, uit het Engelsch, uitg. A. C. Kruseman, Haarlem.
- 1865 Collection minéralogique du musée Teyler.
- 1865 Palaeontologische bijdragen.
- 1865 Atlas der natuurlijke geschiedenis, uitg. Loman, Amsterdam.
- 1865 Zand en Duinen, uitg. Hansma, Dockum.
- 1865 Merkwaardigheden der Natuur, uitg. Erven Bohn, Haarlem.
- 1865 Catalogue systématique, 2de part, uitg. Loosjes, Haarlem.
- 1865 " " 3me "
- 1865 " " 4me "
- 1866 " " 5me "
- 1866 " " 6me "
- 1867-1874 Kennis en Kunst, 8 jaargangen, uitg. van A. C. Kruseman, Haarlem.
- 1867 Een schat van kennis, door Dr. Ekama, Dr. Tjaden Modderman, Dr. v. d. Bosch en Dr. T. C. Winkler.
- 1868 Catalogue systématique, 1er supplément.
- 1868 Op en in de aarde, uitg. Nijgh, v. d. Heuvel en v. Santen.
- 1869 Populair-wetenschappelijke blaadjes, 16 afl., uitg. van Marle, Arnhem.
- 1869 Du trionyx bruxelliensis Winkler.
- 1869 Description d'un crinoïde et d'un poisson du système heersien.
- 1869 Des tortues fossiles, conservées dans le musée Teyler; zeer lijvig boekdeel.
- 1870 De schatten v. d. Aardbodem, 2 dln., uitg. A. C. Kruseman, Haarlem.
- 1870 Description d'un nouvel exemplaire de Pterodactylus micronyx, uitg. Loosjes.
- 1870-1875 Jaarboekjes van Natura Artis Magistra, uitg. Westerman, Amsterdam.
- 1871 Mémoire sur le Belonostornus pygmaeus et deux espèces de Caturus.
- 1871 Mémoire sur le Coelacanthus harlemensis.
- 1872 Duiven, postduiven en hare africhting, uitg. A. C. Kruseman, Haarlem.
- 1872 Blaadjes voor den bezoeker van Natura Artis Magistra, uitg. Scheltema en Holkema.
- 1872 Het lichaam van den mensch.
- 1872 Het plantenrijk, uitg. A. C. Kruseman.
- 1873 Ons drinkwater en onze duinen, uitg. van Jan D. Brouwer, Amsterdam.
- 1873 Luchtverschijnsels, uitg. van A. C. Kruseman, Haarlem.
- 1873 Le Plesiosaurus dolichodeirus du musée Teyler.
- 1873 Mémoire sur des dents de poissons du terrain bruxellien.
- 1873 Note sur une nouvelle espèce de lepidotus.
- 1874 Le Pterodactylus Kochii Wagn.
- 1874 Deuxième mémoire sur des dents de poissons fossiles du terrain bruxellien.
- 1874 Mémoire sur quelques restes de poissons du système heersien.
- 1874 Atlas voor de beoefenaars der natuurlijke historie, door Prof. Burgersdijk, Dr. D. J. Coster en Dr. T. C. Winkler, uitg. Sijthoff, Leiden.
- 1874 Het boek voor iedereen, uitg. Sijthoff, Leiden.
- 1875 Beschreibung einiger fossilen tertiaeren Fischreste, vorzugsweise des sternberger Gesteins.
- 1875 De mensch vóór de geschiedenis, in 12 afl., uitg. P. van Santen, Leiden.
- 1875 De vijanden der kinderen. — Dokter en patiënt. — Moeder en kind, uitg. van W. C. v. Heusden, den Bosch.
- 1876 Etude sur le genre Mystriosaurus.
- 1876 Mémoire sur quelques restes de poissons du système heersien.
- 1876 Deuxième supplément au catalogue paléontologique.
- 1876 Table numérique du cat. syst. avec suppléments.
- 1878 Description d'une espèce nouvelle de Pachycormus.

- 1878 Catalogue systématique, 3me supplément.
 1878 Considérations géologiques sur l'origine du Zand-diluvium, du sable cam-
 pinien et des Dunes maritimes des Pays-Bas, uitgave Loosjes.
 1878 Troisième supplément au Catalogue.
 1880 Het slachten van runderen en paarden met het schietmasker, uitg. Loosjes.
 1880 Note sur quelques dents de poissons fossiles de l'oligocène inférieur et
 moyen du Limbourg.
 1880 Mémoire sur les poissons fossiles des lignites de Sieblos.
 1880 Description de quelques restes de poissons des terrains triasiques des envi-
 rons de Würzburg.
 1880-84 Handboek voor den verzamelaar, in 24 afl., uitg. Sijthoff, Leiden.
 1881 Catalogue systématique, 4me supplément.
 1881 Latijnsch-Hollandsch woordenboek over de geneeskunde en de natuurkundige
 wetenschappen, naar het Duitsch van Dr. E. Gabler, uitg. Sijthoff, Leiden.
 1882 De huisdieren, uitg. Erven Loosjes, Haarlem.
 1882 Gids op het strand, uitg. Loosjes.
 1882 Etude carcinologique sur les genres Pemphia, Glyphea et Araeosternus.
 1883 Het ontstaan der soorten, 2de druk, van C. Darwin, uitg. Broese, Utrecht.
 1883 Note sur une espèce de Ramphorhynchus du musée Teyler.
 1883 Geschiedenis van den vleugelvinger.
 1886 Histoire de l'ichnologie, uitg. Loosjes; zeer lijkig boekwerk.
 1887 Gids voor den bezoeker (versteeningen) van Teyler's Museum.
 1887 Guide du visiteur (paléontologie).
 1888 Gids voor den bezoeker (delfstoffen).
 1888 Guide du visiteur (minéralogie).
 1889 Catalogue des collections géognostico-minéralogiques du musée Teyler.
 1891 De flora van het verleden, uitg. Loosjes.
 1892 De zoogdierfauna van het verleden.
 1893 De gewervelde dieren van het verleden.
 1893 De geschiedenis van den Ceratodus.
 1896 Catalogue des collections géognostico-minéralogiques, 1er supplément.
 1896 Catalogue systématique, 5me supplément.
 1896 De Pithecanthropus erectus Dubois.

BIJLAGE B.

Opstellen in het »Album der Natuur».

1857 tot 1897.

No.	Jaargang.	Blz.
1. Iets over den pieterman.....	1857	24
2. Een vulkanisch vischje.....	"	87
3. Eenige bijzonderheden over den baars.....	"	181
4. De karper.....	"	275
5. Iets over den goudvisch.....	"	321
6. Kruipe, loopende, springende en klimmende visschen.	1858	97
7. De caribito.....	"	289
8. Een visch, die visch vangt.....	1859	215

No.	Jaargang	Blz.
9. De haring.....	1860	1
10. De kwabaal-verwarring.....	"	193
11. Beenderenholen.....	1862	97
12. Over versteeningen.....	1864	353
13. Fossile voetstappen.....	1866	193
14. Vuurspuwende bergen en heete bronnen.....	1872	289, 321
15. De grond van Nederland.....	1878	277, 293, 340
16. Ehrenberg geschetst door Edmond Perrier.....	1879	289, 321
17. De zangparkiet.....	1881	77
18. De palaeontologische geschiedenis van de hoefdieren....	"	197, 244
19. Vogels met tanden.....	1882	51, 67
20. Geschiedenis van den vleugelvinger....	1883	321, 357
21. De Iguanodons te Brussel.....	1885	69
22. De flora van het verleden.....	1891	277, 325
23. De zoogdier-fauna van het verleden.....	1892	69
24. Het oog van het dier.....	"	325
25. Geschiedenis van den Ceratodus.....	1893	161
26. Een herbarium-beschouwing.....	"	267, 304
27. Is de pieterman een vergiftige visch?.....	1894	45
28. Bacteriën.....	"	106, 136
29. Nabootsing in de insektenwereld.....	1895	101, 133
30. Studiën over het oppervlaktevlies van het water....	"	325
31. Een orang-oetan.....	1896	76
32. De afgronden der zee.....	"	161
33. De Lofoten en de kabeljauwvangst.....	"	232
34. De Pithecanthropus erectus.....	"	257
35. Analogie tusschen planten en dieren.....	"	289
36. Lichtgevende dieren.....	"	324
37. Over fermenten bij planten en dieren.....	"	358
38. Over Pygmeeën.....	1897	47
39. Kleurverandering in het dierenrijk.....	"	211
40. Verdedigingsmiddelen der planten.....	"	244
41. De snelheid van onze gedachten.....	"	278
42. Boomen en bloemen in de bosschen van Guiana.....	"	289
43. De verspreiding der weekdieren.....	"	323
44. De temperatuur en de dieren der zee.....	"	339
45. Over caries der tanden, uit een ethnologisch oogpunt....	"	348